

zonyos megvetést, a szépség bizonyos meg nem értését látom a levonandó tanulságok pontos keresésében; a *mozgató okok* túlságosan kizárólagos firtatásában s a *nyugalmak* nem ismeretében. Viszont azt hiszem helyes biztosítani minden szellemnek a szabadságot a nagy szövegek maga módján való értelmezésére. Ha a szellem a maga részéről azokban olyan tanulságra akad, mely a szokásos — majdnem azt mondtam: hivatalos — tanulástól kissé eltér, úgy nem bizonyos előttem, hogy ezért pl. téved vagy hogy egy ilyen tévedés néha nem járhat nagyobb haszonnal, mint a vak behódolás az elismert felfogás előtt. A kultúra a szellem felszabadítására s a legkevésbé a szellem szolgái állapotára tör.

Csak a kollektívizmus ellenségei láthatnak abban uniformizálásra való törekvést. Amit mi a kollektívizmustól várunk s amit Oroszország a küzdelem s az átmeneti kényszer kemény idői után a tökéletesebb szabadság tekintetében mutatni kezd az oly' társadalmi rend, amely minden ember számára képességei legteljesebb kibontakozását, kivirágzását és megerősödését biztosítja. A mi szomorú Nyugatunkon, mint már mondtam, még nagyon messze vagyunk ettől. A szociális kérdés minden más kérdést túlszárnyalással fenyeget — egyáltalán nem azért, mert számunkra érdekesebbnek tűnik minden többinél — de a kultúra a legszorosabban függ a társadalomtól és a kultúra iránti szeretet azt mondatja velünk: mindaddig, amíg társadalmunk az marad, ami ma, első gondunk a megváltoztatása.

Ma egész rokonszenvünk s minden közösség utáni vágyunk és szükségletünk az elnyomott, eltorzított és szenvedő emberiség felé fordul. Viszont nem az a véleményem, hogy az ember iránt megszűnik érdeklődésünk, ha az ember megszűnik éhezni, szenvedni és elnyomottnak lenni. Vonakodom elismerni, hogy az ember csak a nyomorúságban érdemli ki rokonszenvünket. Hangsúlyozom: a szenvedés gyakran nagyságot kölcsönöz, vagyis: ha nem teper le bennünket, úgy formába önt és megacéloz. Mindezek ellenére azonban öröömre szolgál egy olyan társadalmi rend elképzelése és akarása, amelyben az öröm mindenki számára elérhető és az embereket az öröm is nagyvá teheti.

JEAN-RICHARD BLOCH:

IRODALMI ALKOTÁS ÉS EMBERI TÁRSADALOM

„Kinek irtok?“ — ezzel a címmel nyitott körkérdést egy francia folyóirat. A körkérdést egy amerikai folyóirat is átvette. Néhány író ezt válaszolta: „Magamnak irtok“. Ez a válasz nem új. Vizsgáljuk csak meg.

Paul Valéry is hozzászólt a kérdéshez. Válaszának szövege csodálatra méltó... Valéry onnan indult ki, ahol maga az irodalmi alkotás kezdődik. Ezt írta:

„Amikor az után érdeklődnek, hogy mit akartam mondani valamely versemben, azt válaszolom, hogy nem mondani akartam, hanem tenni, s hogy a cselekvés szándéka akarta azt, amit mondtam... Költészetem inkább gyakorlat, mint cselekvés, inkább keresés, mint felszabadulás, inkább sajátmagam önmagam által való vezetgetése, mint a közönség felé irányuló készülődés... Csak a munka munkáját szeretem... Mindazt, ami egy csapásra jön tovább tökéletesítendőnek tartok. A spontánt, még ha kitünő is, nem érzem eléggé a magaménak. Az irodalom mélyen csak abban a mértékben érdekel, amiben a szellemet bizonyos átalakításhoz szoktatja. A tánc művészetében a test mozdula-

tainak nincsen látható célja és senkinek sem jut eszébe a táncmozdulatokra a nem költői, de hasznos cselekvések ama törvényét reákényszeríteni, hogy a legnagyobb erőmeztakarítással és a legrövidebb uton történjenek. Ez az összehasonlítás azt érzékelteti, hogy sem az egyszerűség, sem a világosság nem abszolút a költészetben, — veszítsek bár el annyi olvasót (igaz, minden sajnálkozás nélkül) amennyi csak elvész.“

Arra a kérdésre tehát, hogy „kinek ír?“ Paul Valéry azt válaszolja: „magamnak“. Az alkotó, a mű-formáló szempontjából kénytelenek vagyunk helyeselni Valéry ez álláspontját. A műformálót valóban a tiszta munka ize, a mesterség szeretete lelkesíti. A munka munkáját szeretjük mindenekfelett. Ezt kitűnően mondta Valéry.

Az, akit nem fűt ez a szenvedély, az sosem lesz más, mint zavaros és meg nem hallgatott fecsegő. A gondolat semmi, a gondolat nem létezik mindaddig, míg nem szolgálja szigorú és pontos forma. A forma és a gondolat, a műalkotás e két tényezője között olyan csere alakul ki, amely nem csak szolgálat, de méltóság is. A gondolat alvó hatóerő marad, ha nem találja meg a saját erejéhez méltó erejű megörövezését.

Néhány irodalmi iskola nagy zajt csap s nem is ok nélkül a belső beszéd, a belső monológ körül. De ez az álommal szomszédos állapot az alvással is szomszédos s abban teljesen feloldódik. Csak a világos öntudat termékenyíti meg ezt a sötét televényt. A művész csak akkor valósul meg, ha egyidejűleg mester ember; erőteljes és eszes mesterember is.

Itt, e szellemi munkásokból álló hallgatóság előtt nem habozunk kijelenteni, hogy hitünk szerint a művész emberi teljességét csak attól a mesterembertől kapja meg, akit elválaszthatatlan „Doppelgänger“-ként magában hord. Ha ebből az együttesből akár a művész, akár a mesterember hiányzik, az író féluton elakad. A tehetetlenség, az elvetélés az ilyen hiányosság büntetése.

De kimeríti ez a válasz a kérdést? Nem hisszük. Ez az igazság nem az egész igazság, még pedig azért, mert túlságosan egyszerű és egyoldalú. Hiányzik az érem másik oldala. Csak ez az oldal teszi lehetővé, hogy a mű a két kiterjedésű világból, a terv, a vázlat világából átkerüljön a három kiterjedésű világba, mely már része a létezésnek. Valamely igazság csak akkor visszhangozza az élet mély hangját, ha szorosán egyesül a saját tagadásával, mint a tézis az antitézissel.

Az írás művészete, valóban Jákob harca az angyallal, a mesterember harca önmaga hasonmásával. De ez a küzdelem nem folyik tanú és bíró nélkül. A tanú, a bíró nem más, mint az olvasó.

Az írás művészete monológ. Fordítsuk meg a lapot, nézzük meg az érem másik oldalát; a monológ mögött megtaláljuk a párbeszédet. Mi között? Az író és közönsége között. Mihelyt meg van az átmenet az alvástól az öntudatig, az álomtól a megfogalmazásig, a belső beszédétől a művészi kifejezésig a beszélgető társ titokban mindig megjelenik. A pontos szó hajszolása mindig a közlés keresését jelenti.

Mondhatja az író, mint Stendhal: „A happy few-k számára írok“, — mint Gobineau: „Beszédemmel csak a kiválasztottakhoz fordulok“, — mint Valéry: „nem törődöm azzal, hogy mennyi olvasót veszítetek el“, — mint Gustave Kahn, a költő: „Öt barátomnak írok“. Akár öten, akár ötezen, ezek a barátok, ezek a olvasók mindig jelen vannak, amikor az író dolgozik, alkot s tőlük kapja meg nagy bátorságát. Munkájának gyümölcsét az árnyak e törvényszéke elé terjeszti, amely ép' oly' valóságos, mint jómaga. Ki meri azt állítani, hogy ez a titkos hallgatóság nem hat rá s nem vezeti bizonyos mértékig gondolatainak utját és sza-

vainak egymásra következését. A külső világ, a társadalom, melyet anynyi gonddal igyekezett alkotó hallgatásától távoltartani minden oldalról megostromolja az író s bár maga is ép' oly' csendes, mint ő, betőri rejtekének kapuit.

Közelebbi vizsgálatnál kitűnik, hogy a költő és a mesterember közti tanácskozás Valéry-i mítosza alig különbözik a költő és a muzsája közti beszélgetéstől, ami Musset mítosza s ugyanannak a gondolatnak romantikus formája.

Ha e két mítosznak testet akarunk kölcsönözni, úgy a romantikus muzsát végtelenül sokarcúnak kell elképzelnünk. Maga az egész nép üli körül a költőt s pusztá jelenléte, pusztá hallgatása által vezeti a nyelv kombinációk játékát és a hang zenéjét.

A két ismeretlenű egyenlet így háromismeretlenű egyenletté válik.

A halgatag nép, melyet most felidézünk, adja meg az irodalmi alkotás légkörét. Nem mondjuk azt, hogy a kor képes a tehetség előidézésére. De igenis kényszerítheti a tehetséget arra, hogy a kor várakozásai teljesítésére önmagát felülmulja, amint ez eset fordítottjában, egyszerű udvari bolonddá is teheti.

Művünk stilusa csak második üteme a csodálatos munkának, melyből a műalkotás születik. Az első ütem abban a titkos nyomásban áll, melyet a bennünket környező társadalom gyakorol ránk.

A művészi alkotás egy oldala szabad. A művésznek két szabadsága is van. Az egyik valóban létezik, a másik csak képzelt. Az első szabadság az, amikor az író vérmérséklete, invenciója felfedező és munkakészsége akadálytalanul nyilvánul meg. Ezt a szabadságot nem lehet tőle elvenni. Minden társadalom, bármilyen is legyen, szent vagyonként ösztönösen becsüli és védelmezi. Példaképpen hadd említsem fel, hogy a tavalyi moszkvai írókongresszuson hogyan fogadták a kiküldöttek és az egész ország közvéleménye beszédemnek azt a részét, melyben egyenlő méltóságot követeltem a százezer olvasónak és az ötszáz olvasónak alkotó író számára. Ezt mondtam: „Ahogy szükségesek a szériában gyártott gépeket kitarotán és merészen vezető átlagpilóták, épp úgy léteznek és kell is, hogy létezzenek azok a feltalálók, akik a laboratóriumokban és a kísérleti telepeken kipróbálják az új típusokat.“

A hatalmas ország minden részéből meglehangú együttérzés kifejezését kaptam, sok munkásklub közölte velem, hogy felfogásomat egyhangulag magáévá tette. A szocialista társadalom tehát bármilyen más társadalomnál élénkebben érzi a minőség szükségességét s kívánja az alkotó függetlenségének s büszkeségének tiszteletbentartását.

Élénkebben, mert ott ez az érzés nem csupán a kiválasztottak előjoga, hanem kiterjed az olvasók és a hallgatók milliós tömegeire is, kiket új emberi civilizációjuk a kultúra terített asztalához vezet. Ott azt éreztem kötelességemnek, hogy a művész szabadságának szükségét hangsúlyozzam. Reményen felüli meghallgatásra találtam. Párisban attól a hajlamtól kell óvnom az író, hogy magának a társadalommal szemben abszolút függetlenséget tulajdonítson s határtalan szabadságot követeljen. Ezt a szabadságot nevezem képzelt szabadságnak. Ez illúzió létezése attól függ, hogy az író milyen mértékben ismerte fel s tudatosította munkájának feltételeit. A magasabb öntudatot több igazság kíséri. Aki az igazságot ismeri alázatosabb. S az ily módon alázatos író egyetemlegesebb. Vajjon meghallgatnak az idén itt úgy, ahogy tavaly ott meghallgattak?

Halála ötvenedik évfordulója alkalmából sok barátunk megint átolvasta Victor Hugot, akihez bizony hűtlenek lettek a mallarméi művészet s annak bizalmasan főuri légköre kedvéért. Sok személyes val-

lomást gyűjtöttem össze ezekről a véletlen találkozásokról s jó páran nyilvánosan is számot adtak erről. Ugy hiszem, nem hamisítom meg gondolataikat, mikor megállapítom, hogy olvasás közben a meglepetés és az elcsodálkozás érzése hatalmasodott el rajtuk.

Ezek az olvasók már elfelejtették, hogy milyen visszhangja van annak a műnek, melynek hallgatósága nem néhány széplélek, nem pár irodalmi asztaltársaság, hanem az egész nép. Helyesen idézte *Heinrich Mann* pompás tanulmányában Victor Hugónak a *Nyomorultak* hallatlan sikere után irt mondatát: „Most valami fluidum van köztem és a tömeg között.“ Majdnem egyidejűleg jegyezte fel Naplójában André Gide Zola olvasása közben szerzett benyomását. A meseszöveg minősége, a párbeszédék élethűsége s a megrajzolt emberi alakok ereje felülmultra várakozását.

Ismerjük Hugo és Zola összes hibáit. Tudjuk mindazt a rosszat, amit róluk csak mondani lehet. Leon Daudet lendületesen elvégezte ezt a feladatot. Itt az ideje végre, hogy visszatérjünk jótulajdonságaikhoz s hogy megnézzük, milyen erényeik tették lehetővé, hogy a maguk módján mindenkettől egy nagy nép szóvivői, lelkiismeretének letéteményesei legyenek s ugyanakkor több népre is hassanak, ha igaz az, hogy sugárzásuk túlhaladta országunk határait.

Az új orosz írók és közönségük között szintén meg van az a fluidum, melyről Hugo beszél. Ők is elmondhatják magukról és közönségükről azt, amit Hugo mondott: „Ismerjük egymást és szeretjük egymást.“ Zola és a tömeg, Hugo és a tömeg, Michelet és a tömeg között meg volt a fluidum. A nyugati írók és a tömeg közt hol van?

Könnyű az ellenvetés: „Legyenek olyan tehetségesek, mint ők és olyan közönségük is lesz.“ De itt van Anatole France példája, kinek tehetsége nem tudta volna megadni öregsége óriási közönségét, ha csak a *Lys Rouge*-t írta volna meg és ha nem találta volna meg a kapcsolatot a tömegekkel azáltal, hogy lemondott élet módjának nagyvilági oldaláról, megírva a Bergeret sorozatot, Crainquebille-t és az Istenek szomjaznak-ot.

Az új orosz írók tanuskodni fognak mellettem. Amennyire ismerem őket, egyetlen egy sem állítja azt, hogy a legkiválóbb írónk és költőink tehetségük szegényessége miatt veszítették el a kapcsolatot a néppel. Ők ismerik el a legkészségesebben, hogy Valery és Joyce korunk legnagyobb művészei közé tartoznak. A szakadás felelőssége tehát nemcsak az író terhel. Nem tagadjuk azt, hogy neki is része van benne. A gondolat és a forma szerencsés tökéletességével fejezte ezt ki Heinrich Mann, amikor a realistáknak a *Nyomorultak* ellen felhozott kifogásaira célozva azt mondta: „Az ilyesfajta viták mindig politikai mozzanatokra vezethetők vissza. A tendencia párhuzamosan kíséri az érzékenység bizonyos típusát. S ha az író már nem érez semmit eljut a „tisza költészet“-hez.“

A nyugati írók legnagyobb része a technikai problémákon túl már csakugyan nem érez semmit. Korunkat majd mint a kényeskedéshez való csillogó, de értéktelen visszatérést emlegetik. Hisz már felvetették a „tisza regény“ és a „tisza színház“ hóbortos hipotéziseit is.

De mi az oka annak, hogy legtöbb írónk művészetének technikai kérdésein túl semmit sem érez? Ez a probléma. És mi az oka annak, hogy az új orosz irodalom, melynek még nincsenek olyan jó írói, mint a mi legkiválóbbjaink, mégis oly' széleskörű meghallgatásra talál? Ime a probléma másik oldala. Túl kell itt haladnunk a technika kérdésén. Társadalmunk haladkodik. S halálában megtagadja önmagát. Elvesztette növekedési korszakának hódító kedvét és optimizmusát. Romlott lég-

körben élünk, elegáns és reményvesztett pesszimizmus fogott el bennünket, egy világ pusztulásának édeskés levegőjét szívjuk.

Balzac, Hugo, George Sand, Michelet és időben utolsóként Zola, a tömeg érzéseit fejezték ki, mindaddig, míg az bizott a feltörő polgárságban és 1789 jelszavaiban. Anatole France imént idézett példája fényesen megerősíti ezt a nézetet. Anatole France annak a néhány évnek folyamán találta meg a kapcsolatot a népi rétegekkel, amikor a Dreyfus-ügy préfasiszta kísérlete széles reakcióellenes népi front kialakulását váltotta ki. A polgárság ez epizód elmúltával megtörte a frontot és hozzálátott az „Union sacrée“ (szent szövetség) előkészítéséhez. Alig történt meg ez a fordulat s láthattuk, hogy az irodalom visszatért a technikai játékhoz.

Most a Dreyfus-ügyhöz hasonló, de sokkal nagyobb méretű s az egész földre kiterjedő fenyegetéssel állunk szemben, mely szemünk előtt, saját ellenhatásaként újból feltámasztja a népi frontot. S ime: összegyűl ez a kongresszus. Kezdeményezői és irányítói között ott látjuk André Gide-t, Heinrich Mann-t, Aldous Huxley-t, Forster-t, Julien Benda-t s másokat, kiket nem tudok itt megnevezni s akik tegnap bizony nem hitték volna, hogy ilyen helyen jelennek meg.

Nagy jel ez. Ne haladjunk el mellette, anélkül, hogy tanulságait levonjuk. Azok a félmegoldások, melyek elegendők voltak a Drefus-ügy idején fenyegetett Franciaország számára, nem elégségesek többé a világméretű barbárság által fenyegetett emberiség számára. Nem elegendhetünk meg ideiglenes válaszokkal és opportunista csoportosulásokkal, amiket a győzelem még biztosabban szétszórna, mint az esetleges vereség. Most már tartós, állandó egyesülést, civilizáló megegyezést akarunk az alkotó és a tömeg között. Azt is tudjuk, hogy ezt a megegyezést az olyan társadalom, mint a miénk, nem képes tartósan biztosítani. Ezért nézünk kutatva körül s a világ egy olyan ország példáját mutatja, mely kontinentális méretekben már megvalósítja azt a szövetséget, melyet mi hiába igyekszünk megalapítani individualizmusunk korhadtt keretei között.

Megint összeforr a művész sorsa az emberi tömeg anyagi sorsával, vagy egyszerűbben: az alkotó méltósága az ember, minden ember, a legutolsó ember méltóságával.

JULIEN BENDA ÉS JEAN GUÉHENNO VITÁJA

Julien Benda tételei

Az irodalom művészetének nyugati felfogása különbözik a szocialista felfogástól, mert mindketten különbözőképpen képzelik el a szellemi alkotás viszonyát a gazdasági cselekvéshez.

A nyugati felfogás a szellemi munkának a gazdasági tevékenykedéssel szembeni függetlenségében, — transcedenciájában hisz. Pontosabban: hinni akar benne. A szocialista felfogás viszont a kettő összetartozásában akar hinni. A tényleges ellenmondás tehát a két különböző hives akarása, illetve két metafizikai meggyőződés közt áll fenn. Ezért ezt a konfliktust, bármit is mondjanak, csak háborúval dönthetjük el.

A nyugati felfogás ősei: a görög filozófia (szövegek), a keresztény teológia, a jezsuiták, az egyetem.

Ez a különleges felfogás 1. tárgyuk (melyből számúzva van a külső világgal küzdő ember l. a Herkules mítoszt), 2. hangneműek (akademikus, cicerói, l. Péguy esetét) 3. közönségük (mely egyáltalán nem népies) révén különleges szellemi termékeket szült.